

Залізник Л.Л., Ветров Д.О.

НОВА ГРАВЕТСЬКА СТОЯНКА ОЗЕРОВЕ НА КІРОВОГРАДЩИНІ

У статті публікуються матеріали нової граветської стоянки Озерове, дослідженої Археологічною експедицією НаУКМА у 2008-2011 рр. поблизу м.Новомиргород на Кіровоградщині.

Стоянка Озерове входить до великого скупчення різночасових пам'яток кам'яної доби на р.Велика Вись під м.Новомиргород на Кіровоградщині. Концентрація стоянок у цьому регіоні пояснюється відслоненнями крем'яної сировини в ярах сусіднього села Коробчине. Стоянка названа на честь її першовідкривача, краєзнавця з м.Новомиргород П.І. Озерова. Була відкрита ним, а також низка інших верхньопалеолітичних пунктів поблизу Новомиргорода, у 80-х роках ХХ ст.

Після відкриття цей пункт, як і більшість пам'яток регіону, були незаслужено забуті науковим загалом аж до початку ХХІ століття, коли протягом 2004-2007 років пункт неодноразово відвідували Л.Л.Залізник, В.М.Степанчук С.М.Рижов, Д.О.Ветров (Степанчук 2006, Залізник та ін., 2007а, б). Обстеження обмежувалися зборами підйомного матеріалу. Навесні 2008 року під час роботи Новомиргородської новобудовної експедиції під керівництвом Л.Л.Залізника, за участю Д.О.Ветрова, В.О.Манька, П.І.Озерова, І.М.Хоптинця, було проведено шурфування пам'ятки. У ході обстеження зраного поля, на якому розташована стоянка, виявлено три скупчення крем'яного матеріалу з переважанням кременів верхньопалеолітичного вигляду. На місці двох найбільших концентрацій знахідок було закладено два шурфи для з'ясування рівня залягання матеріалу і ступеня збереженості культурного шару. За результатами цих досліджень стоянка була визнана як перспективна для розкопок (Степанчук 2006; Залізник та ін. 2009а, б).

Пам'ятка розташована за 500 м на захід від крайніх хат с.Лікареве та за кілометр на південь від східного краю с.Коробчине Новомиргородського району Кіровоградської області на невеликому мисі високого плато лівого берега річки Велика Вись. Мис обмежений з півночі заплавою р.Велика Вись, із заходу урочищем Байрак та зі сходу майже повністю

Zaliznyak L.L., Vetrov D.O.

NEW GRAVETTIAN SITE OF OZEROVE IN KIROVOHRAD REGION

замитим давнім яром. Урочище Байрак являє собою систему крутих ярів, зарослих густим лісом, який місцеві мешканці звать Коробчинським.

Улітку 2010 р. археологічною експедицією Національного університету „Києво-Могилянська академія” під керівництвом Л.Л.Залізника було закладено розкоп площею 21 кв. м, орієнтований по осі північ – південь, та 10 шурфів для з'ясування меж пам'ятки. Загалом за польовий сезон 2010 р. було досліджено близько 35 кв. м стоянки.

Наступного 2011 р. дослідження стоянки Озерове продовжено тією ж археологічною експедицією НаУКМА. Розкоп площею 28 кв. м було прирізано до північно-західного кута розкопу 2010 р. Функції керівника розкопу, на якому працювали студенти НаУКМА та Кіровоградського педуніверситету, протягом обох років розкопок виконував м.н.с. Д.О. Ветров. Важливу роль у дослідженні пам'ятки відіграв керівник практики кіровоградських студентів В.В.Собчук.

Культурний шар досліджувався в метровій сітці координат, горизонтами потужністю 10 см, які розбиралися ножами. Поодинокі знахідки кременю залягали від сучасної поверхні до основного культурного шару, що знаходився на глибині близько 0,9-1,1 м, у верхній частині бузького лесу. Поодинокі знахідки зустрічалися до гл. 1,3 м. Незначне розпорошення артефактів пояснюється діяльністю землеріїв, про що свідчать численні кротовини, що сягали глибини 1,5 м і більше.

Стратиграфію пам'ятки у 2010 р. досліджувала д.г.н. Ж.М.Матвіїшина. Вона підтвердила залягання кременів практично на одному стратиграфічному рівні – у верхній частині бузького лесу, що за Н.П.Герасименко (2004, с.19), відкладався у відрізок часу 27-19 тис. років тому. Леси, що вміщують артефакти, за висновком згаданих геологів, формувалися в холодному або помірно-холодному степу з

рідколіссям і чагарниками в долинах річок та в балках.

На поверхні та в гумусі більшість кременів мали молочно-білу патину та ушкодження плугом унаслідок тривалого перебування в орному шарі. Патинування артефактів із суглинків нерівномірне. Вапнякова кірка вкривала більшість кременів із суглинків, особливо їх нижню поверхню. Гострі краї кременів не мають видимих ушкоджень, їх горизонтальне положення свідчить про непорушаність шару (звичайно, за винятком ріллі). Морфологічна однорідність комплексу свідчить про його гомогенність.

Для виготовлення знарядь мешканці стоянки використовували досить великі жовна якісного темно-сірого кременю. Джерелом сировини вірогідно було первинне родовище кременю в ярах біля с.Коробчине, за кілометр на північний захід від стоянки Озерове.

Загалом за три сезони досліджень (2008, 2010, 2011 рр.) розкопано 63 кв. м площі стоянки (з урахуванням площі шурфів). Добуто 1661 крем'яний, 43 з яких – знаряддя з ретушшю. У цілому вироби з кременю відзначаються значними розмірами, що властиво комплексам гравецької традиції, але з іншого боку, свідчить про багату сировинну базу пам'ятки.

Рельєфні відбивні горбки масивних первинних відщепів свідчать, що первинна обробка кременю, відбувалася із застосуванням жорсткого крем'яного відбійника. Декілька масивних крем'яних відбійників із зірчастою забитістю знайдені на пам'ятці. У колекції представлені всі етапи обробки кременю – від первинного розщеплення до виготовлення знарядь праці.

Переважну більшість знахідок (1359), становлять відходи виробництва, а саме: різноманітні уламки кременю, відщепи та луски – 1252, нуклеподібні уламки – 23, авіважі та інші технологічні сколи (10), 2 різцеві сколи.

Знайдено 25 нуклеусів (рис.1-2). Серед них слід відзначити 8 одноплощинних ортогнатних з прямою площиною, із яких 5 великих і масивних використовувалися для отримання великих широких пластин (рис.1). Три інші ядрища мають менші розміри і використовувалися для отримання менших заготовок (рис.2). У колекції є ще: 5 одноплощинних ортогнатних нуклеусів зі скошеними площинами великих розмірів (рис.1,3); 2 малих двоплощинних ортогнатних нуклеуса; 1 великий двоплощинний ортогнатний нуклеус.

Виразу групу складають двоплощинні нуклеуси зі скошеними площинами (рис.2). З них 7 мають малі розміри і 3 – великі. Майже всі двоплощинні нуклеуси зустрічного сколювання, крім двох великих двоплощинних нуклеусів, що мають суміжні площини сколювання. Також були знайдені 1 торцевий двоплощинний нуклеус зустрічного сколювання виготовлений на невеликому уламку кременю та 1 малий багатоплощинний нуклеус. Деякі нуклеуси спрацьовані і мають сплющену форму.

Основною заготовкою для знарядь праці слугували пластини великих та середніх розмірів шириною 2-4 см. Усього їх нараховується в колекції 230 екземплярів, що становить близько 20% від загальної кількості усіх крем'яних виробів стоянки. Цілих пластин дуже мало, переважна їх більшість представлена уламками. Рівномірне патинування цих фрагментів, знайдених в культурному шарі свідчить про те, що зламані вони були в давнину.

Характерним елементом техніки первинної обробки кременю стоянки є неглибокі негативи відбивних горбків пластин. Над широким, але невисоким відбивним горбком більшості пластинчастих сколів нависає край ударної площини, утворюючи характерну «губку». Маловиразний рельєф відбивних горбків відповідає неглибоким негативам сколів на великих призматичних нуклеусах, які слугували для отримання пластинчастих заготовок знарядь. Ці технологічні особливості є наслідком застосування м'якого (рогового?) відбійника, що характерно для первинної обробки кременю пам'яток гравецького технокомплексу прильодовикової Європи.

Виробів з ретушшю всього 43 екземпляри (близько 4% від загальної кількості кременів), не рахуючи 28 аморфних відщепів та уламків зі спорадичною ретушшю. Навіть серед сформованих знарядь переважають морфологічно невиразні вироби. Лише 20 виробів з ретушшю можна віднести до морфологічно завершених ретушованих знарядь.

Структуру комплексу виробів з ретушшю стоянки Озерове визначають три головні категорії знарядь: різці, скребачки, пластини з ретушшю.

Скребачки – найвиразніша категорія знарядь стоянки. Представлені в колекції 12 екземплярами. Серед них 7 кінцевих скребачок на пластинах (рис. 3, 1-4, 7) та 2 кінцеві на відщепі (рис.3, 5). Частина скребачок зламані (рис. 3, 1, 2, 5) або представлені фрагментарно лише частиною робочого леза (рис. 3, 12).

ОЗЕРОВЕ. ТАБЛИЦЯ КРЕМ'ЯНИХ ВИРОБІВ
(ДОСЛІДЖЕННЯ 2008, 2010, 2011 рр.)

ВИРОБИ	2008	2010	2011	Разом
Пренуклеуси	1		2	3
Нуклеуси одноплоч. ортогнат великі		3	2	5
ортогнатні малі		2	1	3
зі скош. площиною		1	4	5
двоплщинні ортогнатні великі	1	1	2	4
ортогнатні малі		2		2
зі скош. площиною			5	5
Нуклеуси торцеві двоплщинні			1	1
Нуклеуси багатоплощинні			1	1
Нуклеподібні уламки	6	14	3	23
Авіважі та інші технічні сколи	4	5	1	10
Різцеві сколи		1	1	2
Мікроластини та їх уламки		11	33	44
Пластини та їх уламки	79	61	90	230
Відщепи та уламки кременю	285	442	525	1252
Аморфні відщепи з ретушшю	8	18	2	28
Знаряддя ретушовані				
Різці кутові на зламаній пластині	1		1	2
бічні		1		1
подвійні		1	1	2
кутові на відщепі		1	1	2
Скребачки кінцеві	1	5	2	8
Скребачки на відщепах	1	1	1	3
Різець-скребачка		1		1
Вістря			1	1
Свердло			1	1
Пластини з ретушшю	4	8	5	17
Скребла на відщепах			2	2
Уламки знарядь		1	1	2
УСЬОГО	392	580	689	1661
У т. ч. завершених знарядь з ретуш.	8	19	16	43

Більшість скребачок досить великі (рис.3, 1, 2, 5, 7), мають добре відретушований регулярно притуплюючу ретушшю випуклий робочий край, причому ретуш часом заходить на боки заготовки (рис.3, 1-4).

Різців усього 7 (рис.3, 8-10, 11, 13). Вони морфологічно різноманітні. Переважають кутові на відщепах (рис.3, 9-11) та пластинах (рис. 3, 13). Є великий подвійний серединний багатофасетковий різець на масивній пластині (рис. 3, 8), різець комбінований зі скребачкою.

Знайдено невелике свердло виготовлене дрібним ретушуванням на дистальному кінці пластинки (рис.3, 6). Також було знайдено 2 скребла на великих масивних первинних відщепах, аналогічних скреблам зі стоянок Троянове 4а та Троянове 4в.

Інші знахідки з вторинною обробкою представлені 17 ретушіваними пластинами та їх

уламками (рис.3, 14-16). Тільки декілька з них мають чітку регулярну ретуш на одному чи двох краях заготовки, інші мають спорадичну нерегулярну ретуш.

Серед знахідок стоянки слід виділити масивний шматок пісковиків овальної форми, що має сліди обробки, шматок червоної вохри та 2 фрагменти трубчастої кістки тварини.

Загалом колекція стоянки Озерове за характером сировини, значними розмірами пластинчастих заготовок і виробами з ретушшю, зробленими на великих і дуже великих пластинах, що мають ширину від 2 до 4 см і більше, розвинутою технікою отримання досконалих, великих пластин, широким використанням при виготовленні скребел значних за розміром первинних відщепів, морфологією ретушованих знарядь має прямі аналогії в матеріалах стоянок поблизу

с.Троянове, що за кілька кілометрів на північний схід. Схожість цих пам'яток проявляється не тільки в подібності колекцій кременю, а і у стратиграфії залягання знахідок – у верхній частині бузького лесу. Значна роль відходів виробництва, нуклеусів і нечисленність виробів з ретушю дають підстави визначити пам'ятку, як спеціалізовану стоянку-майстерню.

Таким чином, стоянку Озерове слід віднести до кола граветських, оскільки її крем'яний інвентар має прямі паралелі серед виробів

відомих граветських пам'яток Троянове 4, Троянове 3, Троянове 5 цього ж регіону та нижніх граветських шарів стоянки Володимирівка на р.Синюха (шари 8, 7), а також у матеріалі пам'яток «молодовської культури» басейну Дністра (Черниш 1953).

Враховуючи нечисленність граветських пам'яток у Центральній Україні, стоянку Озерове слід кваліфікувати як перспективну пам'ятку, що потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

Герасименко Н.П. Розвиток зональних ландшафтів четвертинного періоду на території України. – Автореф. докт. дис. – К., 2004. – 39 с.

Залізник Л.Л., Степанчук В.М., Ветров Д.О., Товкайло М.Т., Озеров П.І. Гравет Центральної України та його історичні долі // Археологія. – 2007а. - №2. – С.3-9.

Залізник Л.Л., Степанчук В.М., Ветров Д.О., Товкайло М.Т., Озеров П.І. Граветська стоянка Троянове 4 під Новомиргородом // Кам'яна доба України. – №10. – 2007а. – с.102-125.

Залізник Л.Л., Степанчук В.М., Ветров Д.О., Товкайло М.Т., Озеров П.І. Троянове 4 – перша граветська пам'ятка у Середньому Подніпров'ї /

/ АДУ 2005-2007. – К., 2007б. – С.165-168.

Залізник Л.Л., Ветров Д.О., Хоптинець М.І. Беленко М.М. Розкопки «Археологічної експедиції НаУКМА» палеолітичних стоянок на р.Вись у 2009 р. // АДУ 2008-2009. – К., 2009. – С.100-101.

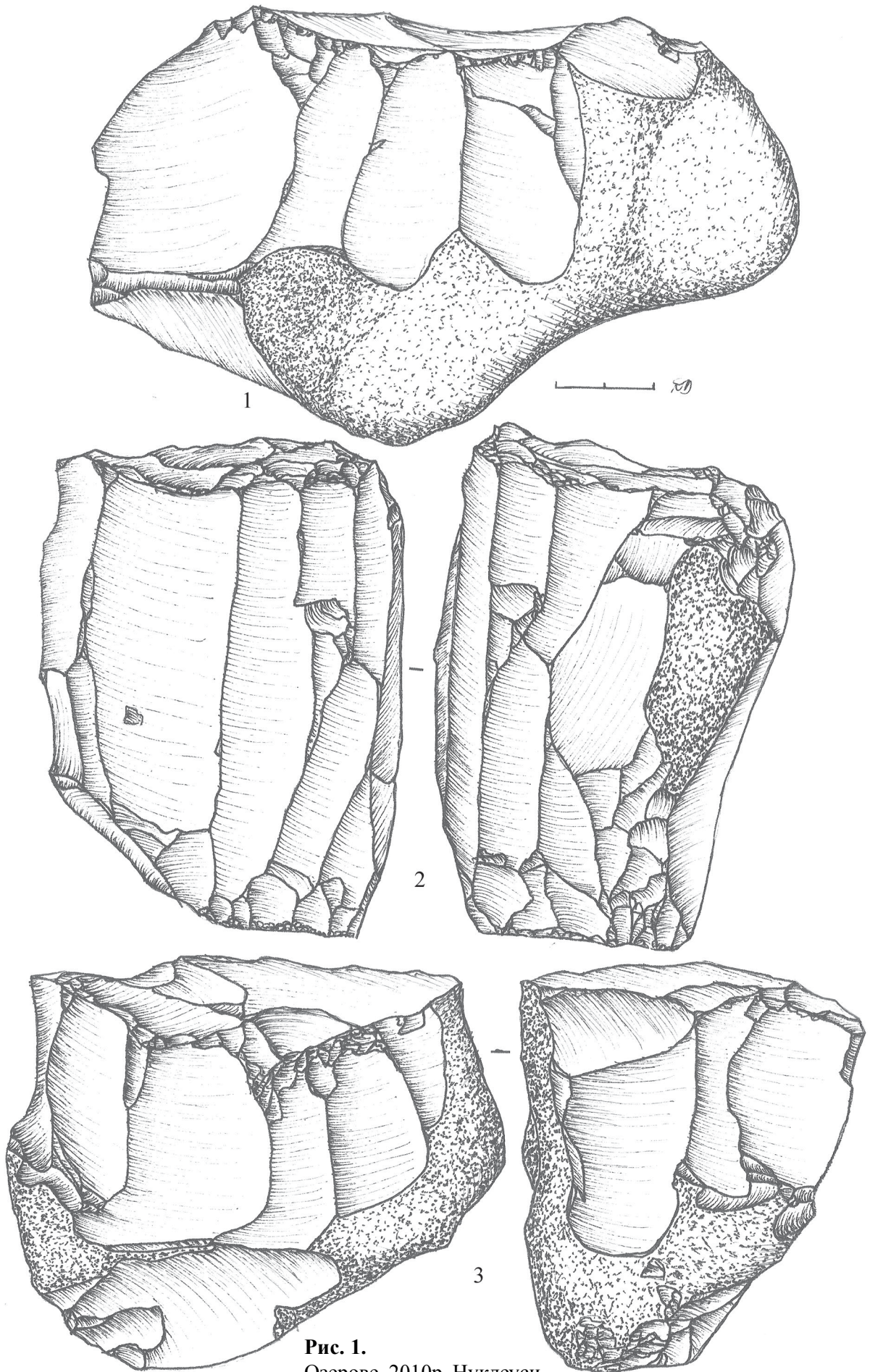
Степанчук В.Н., Сиволап М.П., Озеров П.І. Обследование палеолитических местонахождений в бассейне р.Большая Высь в 2004 году // Археологічні дослідження в Україні 2004-2005 рр. – Київ – Запоріжжя, Дике Поле, 2006. – С.34-39

Черниш О.П. Володимирівська палеолітична стоянка. – К., 1953. – 76 с.

Zaliznyak L.L., Vetrov D.O.

New gravettian site of Ozerove in Kirovohrad region

Paper presents materials of new Gravettian site of Ozerovo studied nearby the Novomyrhorod city of Kirovohrad by the Archaeological expedition of NaUKMA in the years 2008-2011.

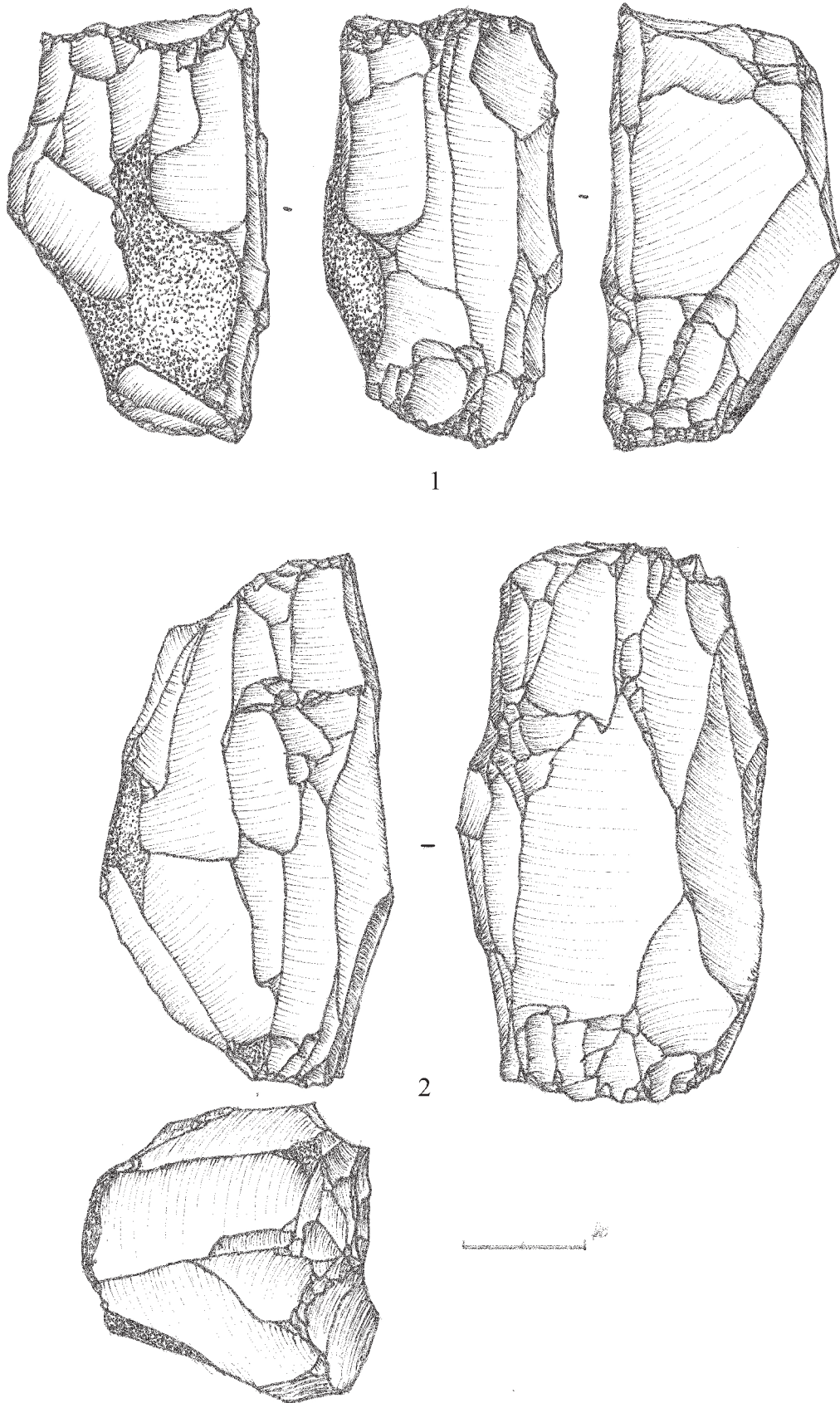

Рис. 2. Озерове. 2011р. Нуклеуси.

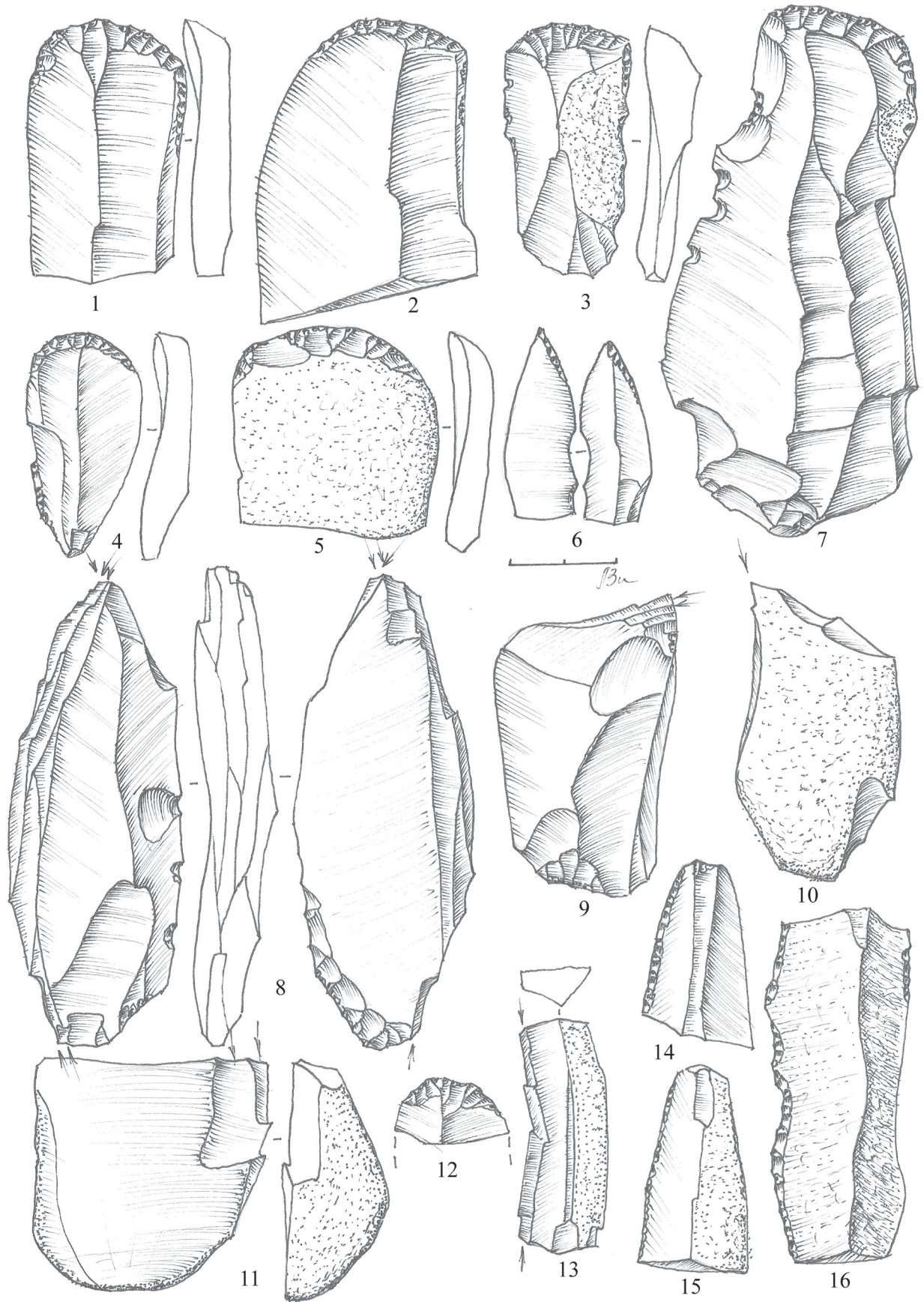

Рис. 3. Озерове. 2010-2011рр. Знряддя праці.